

USAID
ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

Механізм притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка перебуває за межами країни

Інформаційна довідка, підготовлена Європейським
інформаційно-дослідницьким центром на запит
народного депутата України

Європейський інформаційно-дослідницький центр створено з метою надання народним депутатам України інформації, яка може бути використана ними у законотворчій діяльності. Діяльність Європейського інформаційно-дослідницького центру здійснюється в рамках програми USAID "Рада: підзвітність, відповідальність, демократичне парламентське представництво", що виконується Фондом "Східна Європа". Більше про центр на сайті <http://euinfocenter.rada.gov.ua/>

У кримінально-процесуальному законодавстві деяких країн Європейського Союзу передбачено можливість здійснення кримінального провадження за відсутності обвинуваченого (Болгарія, Данія, Естонія, Італія, Чехія, Німеччина, Швейцарія).

Не зважаючи на те, що кримінально-процесуальне законодавство ряду країн дозволяє заочне провадження, рішення щодо призначення покарань у таких випадках значно вужчі, ніж у звичайних кримінальних справах. Наприклад, максимальний строк ув'язнення, який можна постановити заочно в **Австрії**, становить три роки; у **Чехії** — п'ять років.¹ У **Німеччині** позбавлення волі за результатами заочного процесу взагалі неможливе.² У **Болгарії** застосування заочного розгляду кримінального провадження обмежене справами за обвинуваченням у тяжких злочинах, в яких присутність обвинуваченого є обов'язковою.³

Механізм притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка знаходиться за межами країни, чітко не прописаний у кримінально-процесуальному законодавстві розглянутих країн. Перебування особи за межами країни є лише однією з умов, за якої справа може бути розглянута за відсутності обвинуваченого.

Із розглянутих країн лише у *Кримінально-процесуальному Кодексі Німеччини* передбачено механізм спонукання обвинуваченого до явки в суд шляхом: (1) тимчасової конфіскації майна; (2) надання письмової гарантії недоторканності, яка може пов'язуватися з виконанням певних умов.

Міжнародні документи

Відповідно до **Рекомендацій № R (87)18 Комітету Міністрів Ради Європи** державам-членам «Щодо спрощення кримінального судочинства»:

- держави-члени повинні розглянути питання про надання судам першої інстанції можливості розглядати справи і приймати в них рішення за відсутності обвинуваченого, за умови, що обвинувачений був проінформований належним чином про дату слухання та про своє право на законне представництво у суді⁴.

У пунктах 1-9 **Резолюції (75) 11 Комітету Міністрів Ради Європи** «Про критерії, які регламентують розгляд, що проводиться у відсутність обвинуваченого» зазначено, що розгляд може бути проведений у відсутності обвинуваченого:

- за умови своєчасного повідомлення особи про проведення розгляду і надання йому достатнього часу для підготовки захисту; наявності підтвердження про фактичне отримання такого повідомлення;
- за умови проведення розгляду в загальному порядку і наданні захисту права втручатися в цей процес;
- за умови забезпечення надання особі судового рішення, прийнятого за наслідками розгляду, і обчислення термінів на оскарження з моменту вручення такого рішення;
- за умови надання особі права на оскарження судового рішення;

¹ Заочне судочинство: дилема для України — http://www.globalrightscompliance.com/wp-content/uploads/2016/11/TIA_long-UA.pdf

² § 232, Strafprozessordnung — <https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/BJNR006290950.html>

³ Наказателно-процесуален кодекс на Република България — <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2135512224>

⁴ Рекомендація N 6 R(87)18 Комітета міністрів Ради Європи «Относно упрощения уголовного правосудия» — <http://bit.ly/2zQkxkc>

- за умови забезпечення права особи на повторне проведення розгляду в загальному порядку, якщо його відсутність була викликана наявністю поважних причин, про які він не міг повідомити уповноважені органи.^{5,6}

Болгарія

Застосування заочного розгляду кримінального провадження обмежене справами за обвинуваченням у тяжких злочинах, в яких присутність обвинуваченого в судовому засіданні є обов'язковою (п.1 ст.269 КПК Болгарії). Справа може бути розглянута у відсутності підсудного, якщо **це не завадить розкриттю об'єктивної істини:**

- 1) якщо обвинувачений не знайдений за вказаною ним адресою або він змінив адресу, не повідомивши відповідний орган;
- 2) якщо місце проживання обвинуваченого не відоме і після розшуку його не встановлено;
- 3) якщо обвинувачений **знаходиться за межами Болгарії** і його місце проживання невідоме; він не може бути викликаний з інших причин; він був викликаний відповідно до Закону і не вказав причини своєї неявки (п.3 ст.269 КПК Болгарії)⁷.

Особа, яка знаходиться за кордоном, може бути допитана компетентним болгарським органом або під його керівництвом за допомогою **відео-конференції** або **телефонної конференції**, коли законодавство іншої держави допускає це. Допит проводиться відповідно до болгарського законодавства і положень міжнародних договорів, які регламентують зазначені способи допиту (п.6 ст.474 КПК Болгарії).

Допит за допомогою відео-конференції за участю обвинуваченого може бути проведений **тільки за його згодою** і після того, як болгарські судові органи і судові органи іншої держави домовилися про спосіб проведення відео-конференції (п.1 ст.474 КПК Болгарії).

У заяві про допит повинні бути вказані: причина, через яку особиста явка особи неможлива; найменування судових органів іншої держави; дані про осіб, які проведуть допит; згоду обвинуваченого, який братиме участь у допиті (п.2 ст.474 КПК Болгарії).⁸

Допит здійснюється безпосередньо **судовим органом запитуючої держави** або під його керівництвом відповідно до законодавства (п.3 ст.474 КПК Болгарії).

Допит за допомогою відео-конференції або телефонної конференції в **досудовому розслідуванні** здійснюється **слідчим Національної слідчої служби**,⁹ а в **судовому провадженні – судом** (п.7 ст.474 КПК Болгарії).¹⁰

Засуджена заочно особа має право на перегляд справи протягом 6-ти місяців у тому випадку, якщо вона надасть докази щодо наявності поважних причин з приводу її відсутності на розгляді справи (ст.423 КПК Болгарії).¹¹

⁵ Резолюція (75) 11 Комітета міністрів Совета Європи — http://echr-base.ru/res75_11.jsp

⁶ Підстави спеціального судового провадження в кримінальному процесі України — <http://bit.ly/2zihi6c>

⁷ Наказателно-процесуален кодекс на Република България — <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2135512224>

⁸ Наказателно-процесуален кодекс на Република България — <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2135512224>

⁹ Националната следствена служба — <http://www.nsls.justice.bg>

¹⁰ Наказателно-процесуален кодекс на Република България — <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2135512224>

¹¹ Наказателно-процесуален кодекс на Република България — <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2135512224>

Федеративна Республіка Німеччина

Відповідно до кримінально-процесуального законодавства ФРН, **позбавлення волі за результатами заочного процесу неможливе**: «Судовий розгляд може бути проведено без підсудного, якщо в результаті розгляду очікується тільки призначення покарання у вигляді грошового штрафу розміром до ста вісімдесяти денних ставок; заборона керувати транспортним засобом; конфіскація» (ст. 232 КПК).

Якщо обвинувачений **ухиляється від слідства чи суду перебуванням за кордоном**, незалежно від того, вирішується чи не вирішується питання про його видачу іноземною державою, а також у справах, у яких місце перебування обвинуваченого невідоме, провадження *in absentia* законом не передбачене. Такі випадки у німецькому праві розглядаються як тимчасові процесуальні перешкоди, для подолання яких в КПК ФРН передбачене окреме **провадження стосовно відсутніх осіб** (ст.276–295 КПК ФРН).¹²

Обвинувачений вважається **відсутнім**, якщо місце його перебування невідоме або якщо він перебуває за кордоном і його явка в суд є неможливою (ст.276 КПК).¹³

Провадження стосовно відсутніх осіб здійснюється відносно окремо від основного судового провадження. Його завданням є забезпечення доказів на випадок майбутньої явки відсутнього обвинуваченого (ст.285 КПК ФРН). Проте із Кодексу витікає й інше завдання – **спонукання обвинуваченого до явки в суд шляхом, з одного боку, тимчасової конфіскації його майна** (ст.290–293 КПК ФРН), а з іншого боку, **шляхом застосування заохочувального заходу у вигляді гарантії недоторканності** (ст.295 КПК ФРН).^{14,15}

- ✓ Метою **тимчасової конфіскації майна** є примушення відсутнього обвинуваченого до явки в суд шляхом вилучення у нього майна та фінансових засобів і забезпечення таким чином основного судового розгляду. Постанова про тимчасову конфіскацію майна публікується у **Федеральному віснику**. З моменту публікації обвинувачений втрачає право розпоряджатися конфіскованим майном шляхом укладання угод (ст.291, п.1 ст.292 КПК ФРН). Тимчасова конфіскація скасовується, коли підстави для неї припиняють існувати.
- ✓ Окрім спеціальної конфіскації майна в межах провадження стосовно відсутніх осіб суд має право **видати відсутньому обвинуваченому письмову гарантію недоторканності**, яка може пов'язуватися з виконанням певних умов. Гарантія втрачає свою дію у разі винесення обвинувального вироку з призначенням покарання у виді позбавлення волі або якщо обвинувачений вчиняє приготування до втечі, або якщо він не виконує умов, від виконання яких залежало надання йому гарантії недоторканності (ст.295 КПК ФРН).^{16,17}

На стадії досудового розслідування до пред'явлення публічного обвинувачення, яким є момент передачі прокуратурою обвинувального висновку до суду (п.1 ст.170 КПК ФРН), у разі відсутності обвинуваченого з вищенаведених причин прокуратурі надано право тимчасово закрити провадження, але лише після того, як фактичні обставини справи досліджені, наскільки це можливо, і докази процесуально забезпечені, наскільки це

¹² Попелюшко В. О. Альтернативи заочному провадженню: на досвіді Німеччини / Вісник Академії адвокатури України. – 2015. – С. 138–144.

¹³ Strafprozessordnung – <https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/BJNR006290950.html>

¹⁴ Попелюшко В. О. Альтернативи заочному провадженню: на досвіді Німеччини / Вісник Академії адвокатури України. – 2015. – С. 138–144.

¹⁵ Strafprozessordnung – <https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/BJNR006290950.html>

¹⁶ Strafprozessordnung – <https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/BJNR006290950.html>

¹⁷ Попелюшко В. О. Альтернативи заочному провадженню: на досвіді Німеччини / Вісник Академії адвокатури України. – 2015. – С. 138–144.

необхідно (ст.154f КПК ФРН). Після пред'явлення обвинувачення суд зобов'язаний перевірити наявність процесуальних передумов процесу. У випадку встановлення тимчасової процесуальної перешкоди, якою є відсутність обвинуваченого з указаних вище причин, суд вправі на підставі ст. 205 КПК ФРН прийняти рішення про тимчасове закриття (призупинення) судового розгляду.^{18,19}

При цьому, якщо місце перебування обвинуваченого відоме, суддя, якому підсудна справа, відкриває «провадження стосовно відсутньої особи», надсилає відсутньому відповідне сповіщення про хід судочинства (ст.287 КПК ФРН).

Якщо ж проти відсутнього порушено публічне обвинувачення, а місце перебування його невідоме, суддя, відкривши відповідне провадження, здійснює так звану **вимогу явки шляхом сповіщення в одному або кількох публічних ЗМІ з вимогою з'явитися в суд або вказати місце свого перебування** (ст.288 КПК ФРН).²⁰

Коли відсутність обвинуваченого з'ясовується лише після відкриття основного судового провадження, суд приймає рішення про його призупинення (ст.205 КПК ФРН), але з метою процесуального забезпечення доказів через уповноваженого суддю суду, що проводить судовий розгляд, або за його запитом через уповноваженого суддю іншого суду (одночасно з порушенням «провадження стосовно відсутньої особи»), та здійснює їх необхідне дослідження (ст.289 КПК ФРН, ст.157 Закону «Про судову систему».^{21,22,23}

Чеська Республіка

Законом «Про кримінальне судочинство»²⁴ передбачено можливість здійснення судового розгляду за відсутності підсудного стосовно:

- осіб, які ухиляються від участі в судовому розгляді кримінального провадження, **переховуючись або перебуваючи за кордоном;**
- осіб, яких обвинувачують у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк не більше п'яти років.

Судовий розгляд кримінальної справи за відсутності обвинуваченого також **можливий за його запитом**, якщо обвинувачений відмовляється від свого права бути присутнім під час судового розгляду кримінального провадження. Суд може прийняти рішення провести розгляд справи за відсутності обвинуваченого або перенести розгляд справи.²⁵

У межах здійснення судового розгляду кримінальної справи щодо особи, яка переховується або перебуває за кордоном, суд повинен **прийняти окреме процесуальне рішення про проведення такого розгляду**. У такому випадку підсудний **реалізовує свої права через захисника** — обраного підсудним самостійно або призначеного судом (ст.303 Закону «Про кримінальне судочинство»).

¹⁸ Попелюшко В. О. Альтернативи заочному провадженню : на досвіді Німеччини / Вісник Академії адвокатури України. – 2015. – С. 138–144.

¹⁹ Strafprozessordnung — <https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/BJNR006290950.html>

²⁰ Strafprozessordnung — <https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/BJNR006290950.html>

²¹ Попелюшко В. О. Альтернативи заочному провадженню: на досвіді Німеччини / Вісник Академії адвокатури України. – 2015. – С. 138–144.

²² Strafprozessordnung — <https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/BJNR006290950.html>

²³ Gerichtsverfassungsgesetz — <https://www.gesetze-im-internet.de/gvg/>

²⁴ Zákon o trestním řízení soudním — <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1961-141>

²⁵ Татаров О. Ю. Зарубіжний досвід спеціального кримінального провадження / Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2016. – №1. – С. 288–302.

Відповідно до кримінально-процесуального законодавства Чехії, передбачено особливі умови оскарження рішень, ухвалених за результатами заочного судового розгляду. Так, рішення за результатами розгляду справи **вручається захисникові та може бути переглянуто за запитом обвинуваченого, якщо він повернеться до Чеської Республіки або його буде повернуто** (у порядку екстрадиції, депортації або іншим шляхом). Суд зобов'язаний офіційно поінформувати цю особу про прийняте щодо неї рішення. Обвинувачений має право звернутись із запитом про повторний розгляд справи **протягом восьми днів** після повідомлення про прийняте щодо нього рішення (ст.306а Закону «Про кримінальне судочинство»²⁶).

Після цього суд повторно досліджує докази та здійснює допит. Якщо дослідження доказів неможливо повторити, тоді відтворюється аудіо- або відеозапис із заочного розгляду з можливим коментуванням обвинуваченого (ст.306а Закону «Про кримінальне судочинство»²⁷).

Естонська Республіка

Відповідно до п.2 ст.269 КПК Естонії, судовий розгляд кримінальної справи може проводитися **без участі обвинуваченого, якщо він:**

- видалений із зали судового засідання за порушення порядку судового розгляду;
- перебуває за межами Естонської Республіки та ухиляється від явки до суду, а судовий розгляд за відсутності обвинуваченого є можливим;
- обвинувачений погоджується на участь у судовому розгляді через аудіо- чи відеозв'язок;
- в суд подано обґрунтоване клопотання про розгляд справи без участі обвинуваченого і суд переконаний, що права обвинуваченого можуть бути захищені без його участі в судовому розгляді, при цьому відсутність обвинуваченого не суперечить суспільним інтересам;
- протягом тривалого періоду обвинувачений не може брати участь в судовому розгляді через хворобу, проте він був сповіщений про час і місце проведення судового засідання, згоден з розглядом справи без його участі та за участю захисника і суд переконався в тому, що права обвинуваченого можна захистити без його участі в судовому розгляді²⁸.

Сполучене Королівство Великої Британії

У розділі 92 (1) Кримінального процесуального акта Шотландії 1995²⁹ зазначено, що жодна частина провадження з обвинувального акта **не може відбуватися за відсутності обвинуваченого**. Водночас в Англії та Уельсі³⁰ закріплено можливість як пред'явлення обвинувачення, так і судового розгляду за відсутності обвинуваченого.

Верховний суд у своєму обов'язковому рішенні щодо справи *Regina v Jones (2002 р.)* зазначив, що здійснення судового розгляду за відсутності обвинуваченого повинно відбуватись з

²⁶ Татаров О. Ю. Зарубіжний досвід спеціального кримінального провадження / Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2016. – №1. – С. 288–302.

²⁷ Zákon o trestním řízení soudním — <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1961-141>

²⁸ Уголовно-процесуальный кодекс Эстонии — <http://bit.ly/2zWQzZW>

²⁹ Criminal Procedure (Scotland) Act 1995 — <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1995/46/contents>

³⁰ Judgments - Regina v Jones (On Appeal From The Court of Appeal (Criminal Division)) — <https://publications.parliament.uk/pa/ld200102/ldjudgmt/jd020220/jones-1.htm>

особливою обережністю і тільки у виняткових випадках, коли після всебічного розгляду всіх передбачених питань, зокрема щодо справедливості судового розгляду, суддя приймає рішення про те, що процес має відбутися.³¹

Також у рішенні вказано, що особа, яку було засуджено за її відсутності, має право звернутися до суду або кримінальної палати Апеляційного суду про надання дозволу на апеляційне оскарження вироку. Обвинувачений повинен письмово обґрунтувати важливість підстав для апеляційного оскарження. Право на таке оскарження може бути надане, якщо суд визнає ці підстави належним чином обґрунтованими.^{32,33}

Республіка Молдова

Відповідно до п.2 ст. 321 КПК Республіки Молдова розгляд справи може здійснюватися за відсутності підсудного у таких випадках:

- якщо підсудний ухиляється від явки до суду;
- якщо підсудний, який перебуває під арештом, відмовляється брати участь у розгляді справи і факт такої відмови підтверджується його захисником;
- розглядаються справи про незначні злочини і підсудний виявив бажання, аби судовий розгляд проводився за його відсутності³⁴.

У разі розгляду справи за відсутності підсудного участь у розгляді його захисника і, в залежності від обставин, його законного представника є обов'язковою. У разі необґрунтованої неявки підсудного до суду судова інстанція має право прийняти рішення про застосування запобіжного заходу або іншої міри, яка забезпечить явку підсудного в суд (п.3, п.5 ст.321 КПК).

Судова інстанція приймає рішення за відсутності підсудного тільки за умови подання прокурором вагомих доказів того, що особа, якій пред'явлено обвинувачення і справу відносно якої направлено до суду, прямо відмовилася від свого права постати перед судом, а також ухиляється від розгляду справи в суді (п.6 ст.321 КПК).

Швейцарська Конфедерація

Як і в німецькому законодавстві, у Кримінально-процесуальному Кодексі Швейцарії передбачено провадження стосовно відсутніх осіб (ст.366-371). КПК Швейцарії передбачає можливість здійснення судового розгляду за відсутності підсудного у випадку:

- якщо обвинувачуваний мав можливість у попередньому судовому розгляді прокоментувати передбачувані проти нього звинувачення;
- якщо докази дозволяють судити без присутності обвинуваченої особи (п.4 ст.366)³⁵

Відповідно до ст. 366 КПК Швейцарії, якщо обвинувачений, якого було належним чином повідомлено, не з'явився до суду першої інстанції, суд призначає нове засідання та надсилає відповідне повідомлення обвинуваченому про це або ж дає вказівки щодо забезпечення присутності особи у суді. Якщо обвинувачений знову не з'явився на засідання

³¹ Regina v Jones — <https://publications.parliament.uk/pa/ld200102/ldjudgmt/id020220/jones-1.htm>

³² Judgments - Regina v Jones (On Appeal From The Court of Appeal (Criminal Division)) — <http://bit.ly/2B0WvjZ>

³³ Татаров О. Ю. Зарубіжний досвід спеціального кримінального провадження / Юридичний часопис – 2016. – №1. – С. 288–302.

³⁴ Уголовно-процесуальный кодекс — <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=2&id=326970>

³⁵ Schweizerische Strafprozessordnung — <https://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/20052319/index.html>

або ж його неможливо доставити до суду, розгляд справи може здійснюватися за його відсутності.³⁶

Суд виносить рішення на підставі доказів, отриманих у ході досудового та основного провадження. Суд може призупинити судовий розгляд до того часу, **поки обвинувачений не з'явиться особисто (ст.367 КПК Швейцарії)**³⁷.

Анастасія Паршикова,
аналітик Європейського інформаційно-дослідницького центру
aparshykova@radaprogram.org

³⁶ Schweizerische Strafprozessordnung — <https://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/20052319/index.html>

³⁷ Schweizerische Strafprozessordnung — <https://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/20052319/index.html>